

JOSEF DOHNAL

**PŘEDVEČER ŘÍJNA 1917 V RUSKU A PUBLICISTIKA
(PUBLICISTICKÉ VYSTOUPENÍ L. N. ANDREJEVA
VE JMÉNU REVOLUCE)**

Umělecká tvorba spisovatelů je mnohdy těsně spjata s jejich publicistikou, což pochopitelně platí i opačně. Na počátku XX. století to byl případ naprosté většiny ruských spisovatelů, kteří se angažovali jak v leckdy dosti vyhrocených uměleckých sporech, které, přenášeny na stránky kulturních rubrik novin, časopisů či almanachů, vedly mnohdy ke značně ostrým výpadům autora jednoho „tábora“ hájícího jeden určitý umělecký směr proti všem, kdo smýšleli jinak, tak i ve vystoupeních s ryze společenským posláním. Není proto na škodu sáhnout občas k publicistice některého z těchto autorů a využít impulsů, které takové zdroje poskytují, k tomu, abychom si utvořili o daném autorovi samém i o době jako takové obraz, který je úplnější, barvitější a pochopitelně také do:resluje daného autora beletristických děl jako osobnost „veřejnou“ — dá se tak získat řada možných podnětů ke studiu spisovatelova uměleckého díla, jehož některé stránky se právě díky postulátům, nutně formulovaným v publicistických vystoupeních zřetelněji, apelativněji a vyostřeněji, stávají vypouklejšími a umožňují do jisté míry korigovat i interpretaci děl uměleckých, co do formulací postojů a názorů většinou podstatně stylizovanějších a zašifrovanějších.

Pro naše zamyšlení jsme si zvolili publicistiku Leonida Nikolajeviče Andrejeva (1871–1919). Důvod pro to je prostý — Andrejev jako publicista začínal (psal pro řadu listů, nejčastěji pak pro časopis Kur'jer), a to zpočátku zprávy ze soudní síně, které v jeho interpretaci plné břitké ironie a schopnosti nalézt i v banálních historiích hlubší jádro poukazují k hlubinným vrstvám lidského já často přerůstaly do publicistických studií zúčastněných individuí i poměrů, z nichž vyšla. Publicistice zůstával Andrejev věrný po celou dobu své literární činnosti. Když pak začínala na počátku druhého desetiletí XX. století jeho spisovatelská, prozaická stejně jako dramatická činnost slábnout, vracel se k publicistice znovu. Po určitou dobu, kdy se díky své pozici mimo jakákoliv literární uskupení té doby stal poněkud „nepohodlným“ pro řadu periodik i almanachů (vyjma alma-

nachů Šipovnik), stala se pak možnost spolupracovat s periodickým tiskem vlastně nejvýznamnější možností publikovat jak nová beletristická díla, tak publicisticky vyostřenější úvahy. V posledních třech předrevolučních letech se stal redaktorem novin *Russkaja volja*, které byly obestřeny celou řadou obvinění, že za nimi stojí německý kapitál a že mají vlastně destabilizační funkci. To také bylo příčinou toho, proč s nimi někteří literáti (mj. Alexandr Blok) odmítali spolupracovat. Kromě možnosti publikovat zajišťovala tato práce Andrejevovi i určitý příjem, na který byl odkázán a který překlenoval pokles příjmů plynoucích dříve z publikací jeho povídek a dramát. Celá činnost Andrejeva je dosud obestřena spoustou nejasností a domněnek — především proto, že dosud nikdy nebyla tato činnost předmětem zevrubnějšího studia, a také proto, že nikdo dosud nedokázal spolehlivě určit, pod kolika pseudonymy se jeho stati objevovaly a kolik jich tedy vlastně bylo. Nejpodstatnější pokus učinil anglický badatel Richard Davies, který v roce 1985 otiskl nejvýznamnější Andrejevovy publicistické stati let 1917–1919 v publikaci *Перед задачами времени (Политические статьи 1917–1919 годов)*.¹

Protože celou Andrejevovou tvorbou od samého počátku XX. století prochází jako červená niť téma člověka, který se postavil stávajícímu řádu (stačí vzpomenout takové povídky jako jsou *В темную даль*, *Марсельеза*, *Губернатор*, *Тьма*, *Рассказ о семи повешенных*) či jeho jediný román *Сашка Жегулев*, anebo jeho dramata, zejména pak *Анатэма* a *Царь-Голод*, pokusíme se soustředit na to, jak Andrejev viděl téma prudké změny sociálního řádu. Je totiž zajímavé, že v žádném ze svých děl nepoužívá spisovatel označení *революционер*, nýbrž povětšinou *анархиста*, anebo žádný „termín“ nepoužívá, pouze naznačuje, z jakého společenského tábora jeho postava pochází (např. v povídce *В темную даль*). Platí to i pro tak důležitou povídku jako je *Тьма*, která byla po roce 1908 jedním z hlavních popudů k roztržce mezi Andrejevem a Gorkým.

Aniž bychom si kladli za cíl nějak se tohoto v Andrejevově tvorbě poměrně frekventovaného tématu dotýkat blíže, protože by to vyžadovalo širší záběr, soustředíme se na jeho stať *Во имя революции* tištěnou v deníku *Russkaja volja*.² Pokusíme se prostřednictvím její výpovědi poukázat na některé prvky, které dominovaly v Andrejevově koncepci reflexe společenského dění a spoluurčovaly postoj, který Andrejev zaujal již v roce 1914, kdy jako jeden z nemnoha významných ruských spisovatelů přivítal vstup Ruska do světové války jako počátek velkých změn, které se tímto aktem staly blízkými a neodvratnými.

Pro samu interpretaci Andrejevovy stati je podstatné dokázat rozlišit význam dvou ruských slov, o něž se opírá v celém článku. Jde o substantiva *революция* a *бунт*, mnohdy psaná s velkými počátečními písmeny, což podtrhuje jejich vý-

¹ Андреев, Л.: *Перед задачами времени*. Политические статьи 1917–1919 годов. Составление и подготовка текста Ричарда Дэвиса. Benson, Vermont 1985.

² *Русская воля*, No. 221, 17 сентября 1917, с. 2–3.. Citováno podle Андреев, Л.: *Перед задачами времени*. Политические статьи 1917–1919 годов. Составление и подготовка текста Ричарда Дэвиса. Benson, Vermont 1985, pp. 123 — 139.

znam jako principů, zásadních fenoménů, které hrají klíčovou roli v jeho koncepci. Sám Andrejev definuje rozdíl mezi nimi dosti jasně: «Это различие — Мысль. Бунт есть начало чисто стихийное, лишенное мысли. Революция — полна мысли, она сама не есть что иное, как восставшая мысль. (podtrhl L. A.).»³ Pouhý lexikální rozdíl mezi českými ekvivalenty *revoluce* a *vzpouřa* tedy zřejmě nebude dostačovat pro správnou interpretaci Andrejevových myšlenek. Za vhodnější by proto možná bylo považovat spojení *živelná vzpouřa*, což by více odpovídalo intencím, v nichž je daný pojem autorem používán. Pouze při této podmínce a při nepředpojatém přístupu k termínu *revoluce* (ne vždy se totiž daří odlišit od sebe pojem revoluce, jak jím operuje Andrejev, a kdysi tak často frekventovaný téměř beze zbytku ideologizovaný termín Velká Říjnová socialistická revoluce, jak byla skutečnost, k níž se v létě roku 1917 schylovalo, později pojmenována) se nám pak může podařit postihovat plně logiku Andrejevova myšlení.

Andrejev přivítal revoluční změny, které proběhly v únoru 1917. Postupně však cítí, že původní myšlenkový obsah — skoncování s monarchií Romanovců — je překrýván novým rozporem, který se stále intenzivněji prohlubuje, a to přesto, že zdrojem obou soupeřících fenoménů je tentýž odpor proti samoděržaví: «Это происхождение Революции и Бунта от одного корня, эта их разительная схожесть в детские годы, не позволяющая своевременно отличить убийцу от жертвы — это и есть самая большая опасность для всякой Революции.»⁴ Přirovnává je tak ke Kainovi a Ábelovi — oba jsou syny jedné matky, ale jeden zabíjí druhého. V tomto obrazu jako by se završovala stupňující se spisovatelova rozčarovanosť vývojem, který od revoluce spěje k jejímu opaku, k živelné vzpouře, aniž by si to ovšem dostatečný počet lidí, kteří se dostali do víru událostí, uvědomoval. To je pro Andrejeva důvodem k zamyšlení nad příčinou tohoto faktu — a závěr, ke kterému dospívá, je rovněž příznačný: «Откуда родится бунт? Из недовольства своим положением и органического стремления всего живого к полной и неограниченной свободе. Каковы методы бунта? Разрушение. Каковы орудия бунта? Огонь, пожары, меч, топор, насилие, убийство. // Откуда родится революция? Из недовольства существующим и стремления к *большей* (podtrhl L. A.) свободе. Каковы методы революции? Разрушение. Каковы орудия ее? Огонь, пожары, меч, топор, насилие, убийство.»⁵ A o něco dále, právě v souvislosti s pasáží o myšlence jako hlavním rozdílu, nalezneme větu, která jako by osvětlovala podstatu tragédie, kterou autor stati považuje téměř za osudovou: «...темные восставшие рабы могут произвести только огромный беспорядок, страшное уничтожение,

³ Андреев, Л.: *Перед задачами времени*. Политические статьи 1917 — 1919 годов. Составление и подготовка текста Ричарда Дэвиса. Venson, Vermont 1985, p. 125.

⁴ Tamtéž, s. 125.

⁵ Tamtéž, s. 124–125.

великий погром (podtrhl L. A.), но великой Революции им не свершить никогда.»⁶ Naráží tím na nevzdělanost, výsledek staletí vývoje, který neumožnil dosáhnout v Rusku sdostatek vysoké úrovně jak všeobecné vzdělanosti, tak, a o to se v dané chvíli zřejmě jedná Andrejevovi ještě více, jakési politické prozíravosti, vědomí odpovědnosti za budoucnost, za výsledky svých činů i konání v okolí, za které každý jedinec do jisté míry spoluodpovídá: «Лишенный мысли, бунт не знает будущего: его предел — настоящее, его закон и мечта — сейчас, и во что бы то ни стало.... Когда голодный революционер (podtrhl L. A.) попадает в царский сад, он срывает яблоко, не трогая дерева; когда в тот же сад попадает такой же голодный и обездоленный бунтарь, он ломает все дерево. И ему напрасно говорить: не ломай дерева, ты сам погибнешь от голода! — он этого не понимает.»⁷ Na rozdíl od živelné vzpoury je «Революция бескорытна, и все ее цели в будущем.»⁸ Za jednu ze současně příčin i projevů nerozlišování obou principiálně odlišných kategorií pak vidí Andrejev to, že revoluce a živelná vzpoura jako dvojčata, děti jedné matky «...одно- временно родились ... в России, когда великого 27-ого февраля 1917 года раскрылись тюрьмы и одновременно выпустили на волю политических и уголовных (podtrhl L. A.)».⁹

Jak vidět, i v těchto svých názorech, které můžeme považovat za myšlenkové jádro celého publicistického vystoupení, na které jsme se zaměřili, pokračuje v tradici základní názorové orientace spisovatele, kterému bylo cizí a až protivné každé ideologické vření přecházející v názorové sjednocování pro střetávání s ideologickým protivníkem, při kterém se jedinec musel podřizovat více či méně unifikovaným názorům skupiny. Setkal se s ním již podstatně dříve, pochopil ho na svých osobních střetech s Maximem Gorkým. Úzkostlivě se snažil zachovat si nezávislost a nikdy se nesnížil k tomu, aby byl jen jedinkrát tuto svoji zásadu porušil¹⁰. I nyní chce vidět „věci“ v jejich souvislosti, kterou mu (třebaže nikde nezmníněn, přesto již jak na výše uvedeném příkladu se stromem, tak v několika dalších obrazech zřetelně přítomen) reprezentuje princip evoluce, v níž je jakýmsi korigujícím faktorem rozum, myšlenka. Nedostatek myšlenky nebo dokonce její naprostá absence, která se projevuje mimo jiné i tím, že pro oba spisovatelem sledované fenomény, pro revoluci i živelnou vzpouru, je charakteristická stejná slovní zásoba, stejný arzenál prostředků, které však jen má-

6 Tamtéž, s. 125.

7 Tamtéž, s. 127.

8 Tamtéž.

9 Tamtéž, s. 123.

10 Vykládá se, že právě tento fakt byl zřejmě hlavním důvodem toho, že Andrejev odmítl místo ministra propagandy, které mu bylo v roce 1918 nabídnuto v Juděničově exilové vládě. Spisovatel, kterému v té době chyběly finanční prostředky, aby zajistil základní potřeby své rodiny, místo spojené s dosti zajímavým příjmem odmítl zřejmě právě proto, že by se stal nositelem ideologie — a ta znásilňovala hodnoty nalézající se v jeho vědomí mnohem výše než peníze — nezávislost, možnost poměrování „dneška“ jakýmsi absolutním, na času nezávislým obsahem dané hodnoty.

lokdo klade do souvislosti s otázkou po jejich smyslu, se tak stává základním problémem, se kterým se musí Rusko jako takové střetávat v krizovém momentě — nepřipravené, oslabené, nevědoucí co, jakou cestu a kam si vlastně skutečně přeje. «Как бы ни был грозен Бунт, но сила его не в нем самом, а в бес-силлии окружающего.»¹¹⁾

Andrejev ve své publicistické stati navazuje na svou předchozí publicistiku i na tradice své beletrie. Používá častých obrazů, které dokumentují jeho vizi, zpředměťují ji a přibližují její atributy čtenáři tak, aby byl nucen uvědomovat si, jak daná situace podle autora vypadá. Takový je např. obraz revolucionáře a vzbouřence v královském sadu, ale podobných zpředmětnění nalezneme mnohem více. Souvisí to i s uvědoměním si toho, že slova klamou, nevyjadřují pravou podstatu věci a mohou být zavádějící: «Не по словам, а по делам (podtrhl L. A.) должны они (vůdcové revoluce — J. D.) узнавать врагов и беспощадно уничтожать их. ...надо отрешиться от гипноза слов, от того нелепого и нарочитого призрака 'контрреволюции'.»¹²⁾ Dlužno podotknout, že se mu tento efektní způsob daří, postihuje jak podstatu problému, tak základní vlastnosti, jež chce zvýraznit — jako doklad může sloužit i závěrečný obraz, ve kterém se živelná vzpoura objevuje v obraze Ďábla: «Дьявол весел и смеется. И за правую ручку ведет городского — в царской короне и мантии из горносталя. Того ли ты хотела, русская Революция?»¹³⁾ Andrejevovy alegorické obrazy šetří výrazové prostředky a přesně zasahují nejen racionální, ale zejména emocionální složku čtenářovy osobnosti. Na emocionální úrovni působí také řada zvolání, řečnických otázek, ale také poměrně dosti hojné imperativy, s nimiž se v Andrejevově beletristické tvorbě setkáváme zřídka. S beletristickou tvorbou je pak mj. i toto publicistické vystoupení spojeno využitím paralelismu — vedle sebe se ocitají dva antagonistické principy, jejichž odlišnost je odhalována a ozřejmována je zejména jejich hodnotová struktura. I to je projevem intenzivnějšího aktivizování čtenáře, který je sám angažován do srovnávání, do ztotožňování se s jedním a do odporu vůči druhému principu.

Andrejev osvědčuje také své dramatické schopnosti — dokázal dát svému publicistickému vystoupení výrazný dramatický nádech — stručný úvod (jak a proč situace vznikla) vede přes deskripci stavu (oslabování revoluce, nárůst vlivu živelné vzpoury) až k poslednímu úseku, ve kterém se hojně vyskytují výzvy (надо; довольно; пусть; во имя разума, боритесь со стихией; надо, надо, надо...) spolu s dynamizací výrazových prostředků i s poukazováním na faktor času: «...одно знаю твердо, глядя на часы: всего несколько минут осталось, и минуты эти уходят, уходят...»¹⁴⁾ Apely po-

¹¹⁾ Андреев, Л.: *Перед задачами времени*. Политические статьи 1917 — 1919 годов. Составление и подготовка текста Ричарда Дэвиса. Benson, Vermont 1985, p. 136.

¹²⁾ Тамtéž, s. 136.

¹³⁾ Тамtéž, s. 139.

¹⁴⁾ Тамtéž, s. 139.

mocí všech těchto prostředků se ještě posilují připomenutím budoucnosti — odpovědnosti současné generace vůči potomkům. Závěr stati je tak velice dramatický, vyhrocený a vyzývá přímo k akci.

Andrejevovo publicistické vystoupení, jedno z mnoha, které se na stránkách periodika *Russkaja volja* objevilo, svědčí o silné osobní angažovanosti autora v probíhajících událostech, o pocitu odpovědnosti za jejich výsledek. Svědčí i o jisté prozíravosti, o tom, že publicista dokázal prohlédnout clonou slov a množstvím jednotlivých, leckdy zdánlivě izolovaných a vzájemně nesouvisejících a zatím ještě mnohdy nekoordinovaných činů a ve své vizi budoucího Ruska se příliš nemýlil. Toto tvrzení pak nabývá vyšší váhy, když si je dáme do souvislé řady s ostatními publicistickými statěmi období let 1917 až 1919, zejména pak s proslulým *SOS*, kterým již bilancuje první porevoluční měsíce a obrací se o pomoc k západním mocnostem, protože vidí, že z jeho vizí budoucnosti se realizuje to nejčernější, co si dokázal představit. Andrejevova publicistická činnost v posledním období jeho života pod tímto zorným úhlem pak nabývá pozoruhodné uzavřenosti, zacílenosti i pronikavosti.

КАНУН ОКТЯБРЯ 1917 Г. В РОССИИ И ПУБЛИЦИСТИКА (ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОЕ ВЫСТУПЛЕНИЕ Л. Н. АНДРЕЕВА «ВО ИМЯ РЕВОЛЮЦИИ»)

Статья посвящена одному из публицистических выступлений Л. Н. Андреева, которые печатались им во время его работы в газете «Русская воля» в течение 1917-ого года в качестве своеобразной хроники общественной жизни и комментария исторически важных событий. Призыв «Во имя революции» послужил Андрееву для анализа развития и воздействия на общество двух противоположных принципов — стихийного ущербного бунта и плодотворной положительно действующей революции. Бунт по взглядам автора ориентируется на удовлетворение сиюминутных нужд, на разрушение разрушения ради, а революция на разрушение непродуктивного, на развитие людей и на будущее. По взглядам писателя, пользующегося в публицистике многими из приемов, использованных им в его беллетристике, и тонко предчувствующего направление общественного развития, над Россией надвигается опасность победы бунта над революцией. Его выступление стало призывом к тем, кто способны воспрепятствовать этому, не медлить и действовать.